

A BIBLIOGRÁFIAI ELLENŐRZÉS KIBERNETIKÁJA A dokumentációs visszakereső rendszerek elmélete felé

WELLISCH, H. H.: Cybernetics of bibliographic control: toward a theory of document retrieval systems c. írás alapján (Journal of the AIS. 31.vol. 1980. 1.no. 41–50.p.) DIENES GEDEONNÉ tömörítvénye.

A bibliográfiai ellenőrzésnek, amely az elmúlt években Egyetemes Bibliográfiai Ellenőrzés néven vált ismertté, a következő fő funkciói vannak:

1. a formai, leíró funkció,
2. az adatoknak bibliográfiai leírásban való összegyűjtése,
3. ezen adatok szekvenciális rendezése, végül
4. a tartalmi feltáró funkció.

Az Unesco és a Library of Congress meghatározása szerint a bibliográfiai ellenőrzés „azon írott és nyomtatott rekordok ellenőrzését jelenti, melyeket bibliográfiai célból állítottak össze, vagy amelyeket valamely bibliográfia szolgáltatót”.

P. Wilson szerint a bibliográfiai ellenőrzés két fő területe a *leíró ellenőrzés*, mely a dokumentum formai, fizikai jellemzőire vonatkozik és a *feltáró ellenőrzés*, mely a dokumentumok tartalmát, témáját öleli fel. Véleménye szerint a leíró ellenőrzés teljeskörű lehet, de a leíró, tartalmi ellenőrzés sohasem lehet és nem is lesz teljeskörű.

Kérdés tehát, hogy egy bibliográfiai rendszerben mit lehet és mit nem lehet szabályozni és milyen ellenőrzést kell foganatosítani az egyes elemek tekintetében.

A kibernetikai ellenőrzést egy rendszermodellben kell vizsgálni, ahol a rendszer egy adott E környezetben működik, O outputtal, melyet a cél érdekében bizonyos elérhető m határok között kell tartani. A rendszer külső inputokat fogad be, melyek mindegyike D zavart jelenthet és potenciálisan veszélyeztetheti az O output használhatóságát. Annak érdekében, hogy az O outputot m használhatósági határok között tudjuk tartani, a rendszernek szüksége van C ellenőrzési lehetőségre és R regulátorra, melyeket az E környezethez lehet kapcsolni oly módon, hogy kialakítunk egy S alrendszert, melynek célja, hogy fenyegető és nem kívánt D zavart távol tartsa az O -tól.

A bibliográfiai ellenőrzésnél az O output a következő bibliográfiai leírási követelményeknek kell hogy megfeleljen:

1. A bibliográfiai leírásnak minden egyes tárolt dokumentumot egyedileg azonosítani kell. Ezt a C_1 ellenőrző-rutin (a katalogizálási szabályok) biztosítja.
2. A bibliográfiai leírásnak betűkből és/vagy számokból kell állnia, amelyet mind az operátor, mind a rendszer felhasználója ismer, és amely a C_2 ellenőrzőrutin szerint használható.

3. A bibliográfiai leírás elemeinek előre meghatározott sorrendet kell követniük a C_3 rutin szerint.

Minden bibliográfiai leírásnak előre meghatározott helye van, ahonnan lehívható.

A C_1 rutinnak elvben végtelen sok eleme lehet: szerzők neve, dokumentum címe és más azonosítók. Hogy ezeket hogyan, milyen formában, sorrendben kell felvenni, erre sokféle katalogizálási szabály van, melyből talán a legelterjedtebb az angol-amerikai katalogizálási szabályzat. Az automatikus katalogizálás megvalósításánál az a fő probléma, hogy a katalogizáló egyéni döntéseitől függ, hogy mely dokumentációs elemet honnan emel ki, mivel az adatok nem szabályozott formában jelennek meg a dokumentumokon, pl. cím nem mindig a címlap második eleme stb.

Ahhoz, hogy az automatikus katalogizálás megvalósulhasson, a következő feltételeknek kell teljesülniük: -

1. a katalogizálási szabályoknak logikusoknak, állandóknak, és programozhatóknak kell lenniük.

2. a bibliográfiai azonosításhoz szükséges adatoknak vagy egyértelműen azonosítható formában, vagy megfelelő azonosító kódokkal kell a dokumentumon szerepelniük.

3. az azonosító adatoknak géppel olvasható formában kell szerepelniük. Ha ez a feltétel teljesül, akkor a C_2 ellenőrző program összegyűjti a bibliográfiai leíráshoz szükséges azonosító adatokat. A következő feladat az összegyűjtött adatoknak megfelelő sorrendbe szedése; ezt a feladatot a C_3 rutin végzi.

A regulátor (R_1, R_2, R_3) feladata, hogy D_n input által okozott kaotikus variációs lehetőségeket olyan formára transzponálja, mely nem veszélyezteti az O outputot, illetve azt továbbra is m határok között tartja. Ezzel egyben megvalósul a bibliográfiai ellenőrzés fő célja: a dokumentumok bizonyos adott formai jellemzők szerint visszakereshetők.

A legtöbb bibliográfiai ellenőrző rendszernek azonban nemcsak leíró feladata, hanem tartalmi-feltáró funkciója is van. Ehhez egy negyedik ellenőrző-rutint (C_4) használnak, nevezetesen egy indexelő nyelvet és annak a szabályrendszerét. Az indexelő nyelv lehet „természetes” nyelv, vagy annak valamilyen ellenőrzött formája, vagy valamilyen mesterséges nyelv, mint egy osztályozási rendszer. Akár a természetes nyelv, akár valamely indexelő nyelv vagy osztályozási rendszer alkalmazása mellett dönt valamely rendszer, az mindig magán hordja az osztályozó vagy indexelő személy szubjektív ítéletét. A problémát még növeli a felhasználó szubjektív ítélete, mellyel a keresett témát meghatározza. Ez a két szubjektív témameghatározás gyakran nem esik egybe részben azért, mert két embernek különböző elképzelése van a világról, részben azért, mert a relevancia meghatározás olyan egyéni ítéleteken alapszik, melyek személyektől, társadalmi hovatartozástól és időtényezőtől függően változnak.

A dokumentumbázis tartalmi ellenőrzése csak úgy valósulhat meg, ha a rendszer ellenőrzött kulcsszavak és a szinonímák utalórendszerét alkalmazza. Tehát egységes, standardizált módszerek alkalmazására van szükség ahhoz, hogy a bibliográfiai ellenőrzés betöltse ezt a feladatát is.